

*Монах Теодосије,
први епископ манастира Хиландара*

**ЖИВОТ У ХИЛАНДАРУ
ПОЧЕТКОМ XIX ВЕКА
ПО КЊИЗИ ИГУМАНА
МЕТОДИЈА МИЛОВАНОВИЋА**

О аутору

Доста је личности у нашој новијој историји које су током времена заборављене. Једна од таквих је и игуман Методије Миловановић. Рођен је 1853. у Петровцу на Млави. Прво намештење му је било учитељско, а свештеник постаје 1875. Своју парохијску службу започео је у манастиру Ћелије. Након упокојења супруге, замонашио се почетком 90-их година. Био је игуман манастира Витовнице. У свом просветитељском раду поклањао је доста пажње националним интересима и као свештеник се истицао својим патриотизмом. Био је уз српску војску током свих ратова у другој половини XIX и почетком XX века. Српске војнике је соколио својим беседама почетком седамдесетих у српско-турским ратовима, као и на Солунском фронту. Прешао је са нашом војском Албанију и након опоравка на Крфу, постављен је за војног свештеника у Солуну. Његове беседе војсци у Хиландарској цркви у Солуну су у више наврата штампане. Од уједињења и стварања Краљевине Југославије 1918. године, постаје

настојатељ манастира Лешак крај Тетова, а затим манастира Светог Прохора Пчињског. Упокојио се у манастиру Светог Јована Осоговског крај Криве Паланке.

Игуман Методије је дошао у Хиландар почетком XX века, 1904. или 1905, а након договора краља Александра Обреновића и Управе Манастира, приликом његове посете 1896. да у Сабор стараца уђу и два монаха из Србије. Један од њих је поменути игуман који је за две године проведене у Хиландару као секретар и члан Сабора, описао стање у Светој царској српској лаври Манастиру Хиландару и текстове објавио у три књижице које су штампане 1908. и 1909. године. Након 114 година ове књижице су обједињене и ових дана поново угледале светлост дана у хиландарском издању под називом *Живот у манастиру Хиландару од 1900. до 1909.*

Напомена: Игуман Методије није био хиландарски игуман, него игуман и настојатељ у поменутиим манастирима у Србији и Македонији.

Живот у Хиландару

Оно што је увелико обележило живот у Хиландару почетком XX века је национална мешовитост монаштва. Од 75 калуђера, 56 је било бугарске националности, два чешке и само 16 српске. Још је било 22 искушеника, или како су их тада звали – приправници. Десет Срба и 12 Бугара. Залазећи дубље у историју, види се да су Бугари били још многобројнији, а да се у овом поменутом периоду ствари почињу полако окретати на боље. Треба напоменути да Бугари почињу бивати бројнији у Хиландару још у XVIII веку и да се све то време водио тихи рат око превласти у Манастиру. Игуман Методије пише да је од

ових 56 само четворица из Бугарске, а сви остали су у ствари из Македоније. Још каже да су 1909. направили један документ где су се сви изјаснили и потписали као Срби. У књижи се истиче њихово јединство без обзира на националну припадност. Игуман Методије описује сваког монаха и вредно је запазити да многи од њих поред српског или бугарског, знају турски или грчки, а неки од њих и све од поменутих језика. Било је и образованих монаха који су оставили велики траг у животу Манастира, а нама је свакако најпознатији монах Сава Чех.

Пре сто година у Хиландару, као и на целој Светој Гори, владала је идиоритмија, за разлику од данашњег времена када је устројство манастира засновано на општежићу. У то време сваки монах за своје послушање прима плату. Плате су неуједначене и крећу се од најнижих за обична послушања у башти, винограду или у риболову, до већих оним за певницом, јеромонасима и, на крају, саборним старцима. Месо, риба, уље, хлеб и сир се дају свима по потребама. Остале намирнице као: кромпир, сочиво, боб, сваки брат или купује или, ако има своју башту, сам привређује. Мало бољи намештај или нешто од ствари за опремање келије, свако себи набавља од плате. А ево шта каже аутор о пићу:

Ракија се дели одмах пошто се исече, за целу јодину, и по: на саборне старце по 12 ока добре, а на браћу по 6 ока лошије ракије. Који не пију ракију, продају је онима што више пију. Пандури и занатлије добијају према томе, како се појаћају, годишње или полугодишње. Госпониچارу даје се по пошреби, а економима за артише даје се и вино и ракија недељно, по шребовању.¹

¹ Иг. Методије Миловановић, *Живої у манастіиру Хиландару 1900–1909* (Београд: Манастир Хиландар, 2023), 21. Сви наводи су верно

Упоређујући тадашње и садашње време у односу на плате братији, видим велику разлику и духовну штету идиоритмије у то време. Пошто је плата зависила од послушања, мора да су неки имали жељу да добију друга, која су доносила више прихода. На пример, онај из винограда би говорио, хоћу и ја да будем за певницом, иако не зна да пева, или да буде јеромонах, иако то својим животом не заслужује. Данас не добијамо плату, већ у зависности од могућности Манастира, свако од нас има према потребама, а идеал нам је сиромаштво. До својих послушања долазимо после испитивања наших способности преко свакодневних обавеза, тако да након неког времена имамо оно послушање за које нам је Бог и дао таленат, као и љубав за њега. И тако, свако од нас сада зна, да нам послушање само доноси одговорност, а не и привилегију, и свако је задовољан на свом месту, те тако нема зависти једних према другима у односу на наша послушања. У почетку живимо у оскудици, па онда како време пролази, по људској слабости добављамо све више ствари, да би касније, братија полако почела да се ослабађа свега непотребног.

Послушања су побројана и о сваком је написано понешто. Она су наравно била разнолика и већина и данас постоји под истим називом. Ту су епитропи, библиотекар, духовник, типикар и црквењак, или како су га тада звали, клисар, па лекар, вратар, гостионичар, трапезар, брашнар и пекар, економи. Од оних послушања којих данас нема или постоје под другим именом су скерофилах, докијар, житар, чесмеџија, сарач, ноћни чувар, воденичар, рибар,

наведени. Особености језика иг. Методија и редакција изворног текста описани су у поглављу „Белешке уз издање: о техничкој редакцији“, Проф. др Виктор Савић, 251.

лозар. Манастиром је управљао Сабор стараца и на почетку календарске године су додељивана послушања, како и данас пише у Манастирском уставу: „Свакоме према његовим способностима“. Седнице је водио један од епитропа и они су се бирали на годину дана. Били су задужени са манастирском касом, и водили рачуна о свим приходима и расходима. Бринули се о томе да се свака одлука спроведе у дело и Манастир су представљали пред властима.

Сабор бира у поочейку сваке године иїумана. За оне дане преко године, кад је оїшїта шїрїеза Иїуман служи са жезлом и мишром, бира аншїиросоїа и чуваре мешоха, секретара и лекара и одређује им њлаше, бира економе, поїађа занашлије: шїерзију, циїелара, сїолара, ковача и самару; рибаре, дунђере, њандуре, воргонаре, а за сїшїније поїодбе као и куїовине, овлашћује еїшїроїа и одређује њриближне цене.²

Млађи који долазе са жељом да се замоше, додељивани су провереним старцима на послушање. Ови су обично живели са њима у стану, спремали храну и чистили и били им за сваку потребу. Духовника је бирао Сабор. Он је исповедао пред причешће као и пред смрт сваког од братије. Манастир у то време има на самој Светој Гори велику економију, тако да је за основне радове запослено преко стотину радника, од којих су већином Македонци, а затим и Грци. У време бербе винограда и маслина, тај број је далеко већи. За сваки посебан посао се између братије бира по један економ. Они организују раднике и саме послове, исплаћују и намирују храном и пићем, и редовно предају извештај Сабору. Као радне животиње

² Иг. Методије Миловановић, *Живої у манашїиру Хиландару 1900–1909*, 19.

користе се муле и волови. На метоху Кумица, у близини Свете Горе, само крава за приплод је било преко стотину. Мушку телад су слали у Манастир јунчару на чување који је у сваком тренутку имао до стотину јунаца. Тек по њиховом развоју, користили су их за радове. Тако је, на пример, у околини Манастира било 16 волова за рад, на Кумици 40, а на Каламарији, такође метоху у близини Солуна, чак 80. Престареле волове су клали ради исхране и у редовним следовањима делили оној братији која је јела месо.

Око Манастира има доста места обележених великим дрвеним крстовима, који и данас постоје. За сваки велики празник би се правиле литије до једног од тих крстова. Литија би кретала после Литургија, а пред ручак. Бдења, која су била као и сада, до два месечно, трајала су и по 16 часова. И како писац каже, за то време нико није излазио из цркве, нити је причао, већ је седео или стајао у својој столици. А оне који би дремали, калуђери до њих би их опомињали и будили.

Посебно се описује слава Манастира Хиландара, Ваведење Пресвете Богородице. Тада је долазило чак до 600 гостију, са разних страна. Са саме Свете Горе као и из Србије. Посебан гост је био Ватопедски игуман са својим братством. О томе се каже у књизи:

Од св. Саве и данас се чува обичај, који је он оставио, да за славу црквену Хилендар шаље Вайшойеду игумана, а Вайшойед Хилендару. На 2 дана пред славу пошље се један виђенији браћ са њисмом, са две вошћане свеће велике и чушуром вина, чиме се позива ујрава Вайшойеда, да нам пошље Игумана. Писмо за 1906 г. писало је:³

³ Исто, 49–50.

„Да би очували завети нашеїа великої кїиїѡра, а ва-
шеїа добротвора свейїшеїа Саве, завети, који нас пог-
сеїа на дужностї да чувамо међусобну слоїу и љубав,
ради славе наших свейїх манастїра, ми вас браїски
молимо, да нам, као до сада и ове їодине извоїше по-
слаїи Иїумана, да би увеличали свечаностї славе наше
свейїе обїшеїи на дан св. Ваведенија пресвейїе Боїоро-
дице и исїунили сїарином освешїан рег.“⁴

И даље:

Иїуман се дочекује свечано као и одлични їостїи.
Свуда їде ће, од улаза у дворишїе їроїи, їуїї је їосутї
лаворовим лишїем, а зидови су окиїени лаворовим вен-
цима. — Тако део цркве, црква и од цркве до сїана. Један
їандур сїѡји на вису и чим уїледа їостїе, ойали из їу-
шака, а звоно-будилник зазвони у манастїру и браїїја
се їочне искуїїаїи на улазу у дворишїе. Свешїеници
и їакони излазе обучени, носеїи крсїї, еванїеїе, скуїо-
цени жезал св. Саве и найрсни крсїї. На улазу најсїа-
риїи члан сабора їоздравїа иїумана у смислу їисма, їа
їошїїо иїуман одїовори, целуїе крсїї и еванїеїе, а ейи-
їроїї їредаїе иїуману жезал, а сїим и сїарешинсїиво
у манастїру за време њеїова бавїења, заїим му сам
обеси найрсни крсїї и онда їакони са свеїама и кадио-
ницама поїу најред, за њима свешїенсїиво, а у среди
меїу свешїенсїивом иїуман с їаїарицом їа онда за
њима браїїја. Сви їеваїу „Достїїїо“, и одлазе у цркву.
Пошїїо їостїи целуїу по реду иконе, како је їїо у књижи
изложено, Иїуман сїаїе у сїїо, а „сїарац“ їеромонах са
своїим їаконом їочиње вечерњу.⁵

⁴ Исїїо, 50.

⁵ Исїїо, 50–51.

Напомињем да је и данас тако, само што немамо монаха – пандура који пуца из пушке. Овај сигнал је замењен телефонским обавештењем о тачном доласку игумана ватопедског. Исто такав обичај важи у Ватопеду до дана данашњег.

И у то време Хиландар никада није био без гостију. Долазили су учени људи ради својих истраживања, поклоници, калуђери из других манастира, као и трговци ради куповине и продаје. На улазу у Манастир, као и данас, био је један монах као вратар. Он је морао знати и грчки и турски, ради страних гостију који су долазили. Ево како је описан долазак гостију у Хиландар:

Враћар не сме ни једној сѣраној ѿушћииѣи у манастир, док се не увери ко је, и док њеѿов долазак не јави ѿде шреба. Сѣроћу њеѿове ћелије виси канай ѿривезан за звоно ѿред ѿсѣионицом. Кад је ѿсѣи обичан он само једанѿуѣ ѿовуче за канай, а кад је ошменији више ѿушћа, и звоно ѿред ѿсѣионицом оѣласи, да долази ѿсѣи обичан или ошменији. До овој канайа виси друѣи, којим се звони у веће зноно ѿред сѣаном „скерофилаха“, — објављује долазак одличних ѿсѣију, за чији се долазак обично зна и сѣрема. Пандур сѣроводи ошменијеј ѿсѣа до ѿсѣионице и ако има сѣвари он их носи одмах за њим.⁶

У књизи се не помиње колико је било гостију али сигурно ни изблиза као данас. Задњих година Хиландар прима до 15 хиљада поклоника за годину дана. Број оних који би да дођу у нашу највећу светињу далеко премашује наше капацитете, тако да сваке године неколико хиљада наших људи остаје ускрећено за ову духовну утеху.

⁶ Исо, 28.

Поред бриге о Манастиру, Сабор има увид у живот хиландарских келија. У Кареји има 24 келије, две на пола сата јужно од Манастира и једну на Јовањици. Иако су келије куповане још од времена Светог Саве ради братије која је имала жељу за усамљеничким животом, у то време у њима живе Руси и Грци, јер како пише у књизи, тада није било оних који су чезнули за таквим начином монашког живота. У 11 келија су Руси, а у 16 Грци. Око свих радова у келијама, као и око пријема подмлатка, дужни су да се обрате Сабору за благослов. Како пише иг. Методије, Руси су улагали у келије и њихово одржавање, док су Грци чекали да им Манастир обезбеди сву потребну грађу за поправке.

Манастир има велико имање, чак петину целе Свете Горе, које заузима простор од имања манастира Зографа и Есфигмена све до границе Свете Горе. За пешачење овим путем је потребно утросити 6 сати хода. У ширину, од Зографа и Есфигмена до имања манастира Дионисијата. Ту су и метоси изван Свете Горе. Кумица, у непосредној близини границе.

То је највећи и најбољи хиландарски метїох. Има и шуме и небројено иїїомих и дивљих маслина; има и равне и илodne брдске земље; има бујних иашњака и ливада; а има још досїа илodних долина, има башїу зїодну за иїоливање, у којој се іаїи сво иїоврће за иїоїребу метїоха.⁷ Земља се обрађује или се даје Грцима у најам.⁸ Окалемљених маслина има овде до иїедесетї хиљада.⁹

⁷ Истїо, 83.

⁸ Истїо, 88.

⁹ Истїо, 87.

Укупно од свих маслина са имања за време родних година добијало се од 15 до 20 хиљада ока уља, што је у данашњим мерама од 19 до 26 тона. У близини је други метох, Превлака са двоспратном зградом са становима и у сутерену са шталом. Ово имање се издавало под најам. На пола сата од Јерисоса је био метох Корона. Имање је било веће и са шумом али је у то време остао само око једног хектара пашњака и нешто винограда. Пола сата даље је други метох, Каково и Арсеница са доста кестенове шуме. Главни приход је био од прављеног и продаваног ђумура. Ту је био и монах који је знао добро и грчки и турски језик. У Солунском заливу се налази велико имање које је кћи деспота српског Ђурђа Бранковића, Мара, поклањала свим светогорским манастирима, а највише Хиландару и манастиру Светог Павла који је у то време био српски. Пет часова даље се налазио метох Папаст, па затим Фурка, пола сата времена од истоименог села. На крају се помињу метоси на Кучосу и на острву Тасосу. На већини ових метоха су се налазиле зграде које су углавном биле у лошем стању. И опет, већина имања је дата под закуп, па се писац жали на такав начин економисања па предлаже да се Манастир мало озбиљније позабави тим имањима и колико је у могућности да поново на њима постави економе Хиландарце који би уз мало већи труд доносили много више прихода заједници.

Опет, сва та имања показују некадашњу велику економску моћ Манастира и вероватно доста већи број браће него почетком XX века. На крају се помињу метоси изван Грчке државе, а у којима су били хиландарски монаси. То је Нишки метох, Прилепски и Измирски. Посебно треба поменути Солунски метох у коме се одвија активни црквени живот. О њему иг. Методије пише:

Овде (у Солуну), Хилендар има у врху широке улице, која се пружа оздо паралелно са најлејшом улицом „Хамидија“ леју двосирашну зграду и до ње нову цркву св. Саве. И цркву и зграду подигао је Хилендар помоћу српских родољуба. На том месту била је стара ошала зграда са кателом и два дућана, који су издани под кирију. Ту је некад седео таксиоша, а сад из штедне, хилендарској таксиошу заснута по овлашћењу сабора месни српски свештеник и врши бојслужење. На доњем сирашу има пет оделења. У два седе црквењак с породицом, у једном је свештеникова канцеларија, а две су собе намештене за сиромашније људице који су подраже преноћнице. Горе су 4 собе с кујном намештене мингерлицима, возденим креветима и чистим постелима за Хилендарце, кад послим долазе у Солун, а су преноће и одличнији гости и поклоници, који пућују за Хилендар. У авлији има бунар, а са оштинској водовода доведена је вода оловним цевима и на торњи сираш. У цркви редовно и лејо певају гимнастичке наше солунске гимназије, а већих празника пева мешовити хор ученица наше женске школе. Имају и учитеља ноћној певања. Црква је увек пуна солунских Срба, а долазе и Срби из унутрашњости, кад дођу послим у Солун.¹⁰ И тако даље о овом метоху.

Имамо на увид и приходе и расходе манастирске у периоду од 1900. до 1906. године. Расходи превазилазе приходе тако да Хиландар и поред великих прихода од економије, ипак, имајући велики дуг из претходног периода, тешко успева да се носи са каматама које мора да плаћа. Ради бољег прегледа треба рећи да нешто више од

¹⁰ Исто, 100.

половине прихода чине прилози верног народа, и то из Србије највише, 1.000 лира, док са осталих метоха, разних поклоника и из Русије, највише по 50 лира. Код економије је највећи приход од маслиновог уља – 250, затим од ђумура – 200 и приход од келија – 100 лира. Највеће ставке расхода су плате братији – 450 лира, намирнице из Солуна – 250 лира, па интерес на дугове – 200 и плате раника – 150. На милостињу је ишло 40 лира.

Три књижице о животу у Хиландару игумана Методија Миловановића писане су добронамерним тоном али и поред тога осликавају кризу и веома директно упиру на главне узрочнике свих недостатака – непоштовање светосавског типика и идиоритмију. У оваквом стању игуман Методије види узроке духовне корупције и у тој оцени није усамљен. У исто време, иако процес лечења разуме као васпостављање онога што је искривљено, он, као и читаво поколење нема начин и знање да то спроведе у дело. У том смислу игуман Методије нам осликава да је проблем најславнијег српског Манастира тада био само највидљивији, вероватно из политичких и културних разлога, а да је у ствари криза далеко шири и да се тиче општег стања српског монаштва с краја XIX и на почетку XX века.